

Мирослав Янакиев

ОТРАЖЕНИЕ НА НРАВСТВЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ ВЪРХУ ЕЗИКА*

В езиковите съобщения има винаги два вида информация. Всеки може да получи някакво съобщение от речта, но може да разбере и какво е отношението на говорещия към обекта, за който говори, и към събеседника му. Ако чуем израз: „Няма чушки и толкова! Кво ме гледаш, ма? Не разбираш ли български език?“, ние веднага можем да разберем много неща. Най-напред изразът ни дава информация, че разговорът се води в магазин на „Плод и зеленчук“, разбираме, че няма чушки. Но наред с тази информация научаваме още и това, че продавачката е груба, че тя се отнася с клиентите зле. Държи се с тях, като че ли те са направили много голямо престъпление, че са си позволили да идат на пазар и да я безпокоят. Понякога само по отделен израз можем да разберем какво е отношението на човека и към околните, и към труда му. Не може да се приеме, че изразът, който цитирахме, говори за особена нравствена чистота.

Често в трамвая се чуват обидни думи, дори псувни. Всички, които се возят, си развалят настроението. Една ругатня сутрин може да намали работоспособността за целия ден на много хора, защото грубото отношение, предадено направо директно чрез обидна дума, засяга човека и той тръгва с подтиснато самочувствие. Забелязано е например, че в предприятия, в които има навик да се крещи, да се правят за щяло и нещяло скандали, работоспособността на всички спада. Разбира се, това е така, защото самият скандал отнема от работното време. Но има и по-сериозна причина. Човек не забравя лесно обидата. Искане му се да сподели с някого несправедливостта, мисли какво е трябвало да отговори и съзнанието му дълго време е заето с друго, а не с трудовия процес.

Много млади хора не знаят дори съдържанието на обидните вулгарни думи, които употребяват. Служат си навсякъде с псувни, способни са да нарекат с най-обидни думи девойките. Тези техни изрази говорят за ниско равнище на езиковата култура, за ниско равнище и на нравствеността им. Понякога така се смята, че можеш да станеш герой, така можеш да шокираш другите. Но този, който търси такъв евтин героизъм, не си дава сметка, че наранява хората около себе си. Разбира се, не си дава сметка и за друго нещо, или пък изобщо не иска да знае за него. Хората могат да си определят и те отношението към него като към гамен, като към невъзпитан и към лош човек.

* В сб. *Беседи за морала и красотата*. София, 1980, с. 124–127.

Нравствено чистите хора не си позволяват да обиждат, да довеждат околните до неприятни преживявания. Разбира се, това не означава, че човек трябва да говори лигаво, сантиментално като от любовен писмовник от миналия век. Може би еднакво обиден би бил изразът на продавачката от „Плод и зеленчук“, ако тя беше казала: „Розо на моето сърце, с прискърбие искам да наруша тишината около твоите нежни ушенца и да ти предизвестя днешната липса на тази тъй лелеяна от тебе стока – чушките.“ В този израз, който не е подходящ за общуване между продавачка и купувачка в двадесетия век, също може да има нещо обидно, да се долавя ирония. Така че този израз също не е подходящ. Обикновено човек избира израза си спонтанно и той непременно показва отношението му към събеседника. Дори този, който знае значението на изразите, дори той говори спонтанно, реагира несъзнателно. И ако изразите му са учтиви, изискани, това говори за определени морални принципи, които са се превърнали в нравствена позиция на живота му. Добрият, сърдечният човек по-често употребява нежни, приятни за слушателя изрази. Той умее да се зарадва на близкия си, да го стопли дори с една дума. На такъв човек няма да му хрумне да каже за жена си: „Мойта чума пак си купила рокля“, или за баща си: „Оня дръвник не дава пари“. Към всички хора ще се отнесе с еднакво уважение, дори към близките си ще намери по-сърдечни и топли думи.

Не бива да се обърква учтивият разговор, високата езикова култура, топлотата на израза с прекалените лигави обръщения, които можем да чуем в много предприятия. Особено сред жените се шири едно обръщение, което често никак не се покрива с отношенията и с чувствата, които изпитват помежду си колежките: „миличка“. Често днес се наблюдават общувания от този вид: „Миличка, къде остави ножицата?“, и след малко на друга колежка: „Тоя заплес Иванова си е изяла акъла с топъл хляб. Загубила ми ножицата. Така че, миличка, дай ми твойта.“ И без да се обяснява изразът, той е ясен за всички. Ясно е и лицемерието, което го е породило.

Вярно е, че това, което казваме, е спонтанен израз на отношението ни към човека, на нравствената ни позиция, но ако започнем да „се слушаме“ какво и как го казваме, ако започнем да наблюдаваме речта си, може да се стигне и до обратния процес. Чрез обогатяване на езиковата си култура, чрез стремежа си да говори по-изискано, по-учтиво човек постепенно променя и поведението си, усъвършенствува се и нравствено. Така че грижата за речта е и грижа за цялостното поведение. Красотата на поведението и на израза са обикновено в единство, а до такова единство стига всеки, който еднакво се грижи за цялостното, включително и за речевото си поведение.